

LIETUVIŲ KALBOTYROS KLAUSIMAI XXXVII (1997)
LEKSIKOGRAFIJOS IR LEKSIKOLOGIJOS PROBLEMOS

Adelė JUDEIKIENĖ

**ENKLITINIŲ VEIKSMAŽODŽIŲ FORMŲ *mi*, *ti* VARTOJIMAS KAI
KURIOSE PIETŲ ŽEMAIČIŲ ŠNEKTOSE***

Šio straipsnio tikslas – bent trumpai sustoti ties labai senu ir įdomiu kalbos reiškiniu – veiksmažodžių enklitinių formų *mi*, *ti*, vartojimu. Tą reiškinį jau yra analizavę savo tarminiuose darbuose prof. V. Grinaveckis (Grinaveckis 1960: 41–110), A. Salys (Salys, 1992: 337) ir prof. Z. Zinkevičius (Zinkevičius 1966). Nemaža tokį pavyzdžių, paimtų iš K. Sirvydo, M. Daukšos, J. Bretkūno bei kitų mūsų senųjų raštų autorių, pateikta ir LKŽ tomuose.

Šiuo senu mūsų kalbos reiškiniu taip pat domėjosi ir kitų šalių kalbininkai – vokiečių S. Hermanas (Hermann 1926: 15) bei norvegas Ch. S. Stangas (Stang 1966: 253–254).

Buvo manoma, kad veiksmažodžių enklitinės formos dabar jau visiškai išnykusios. Tam reikia paprieštarauti: jas dar vartoja senieji pietų žemaičių (dūnininkų) tarmės atstovai. Tiesa, jaunesnieji, nors ir gerai mokantys savo tarmę, tą formą jau visiškai nežino.

Norima dar bent kiek įsigilinti į senuosiuose raštuose pateiktus arba Žodyno kartotekoje užrašytus bei tarmėse išgirstus pasakymus su šiomis išlikusiomis enklitikų formomis.

Manoma, kad enklitinės formos atsiradusios iš veiksmažodžio + asmeninio įvardžio. Kadangi tas įvardis, prisišlejės prie kirčiuoto veiksmažodžio, buvo nekirčiuotas, tai jis trumpėdamas keitėsi: iš *mun* atsirado *mi*, iš *tau* – *ti*. Tai taip pat galėtų įrodyti ir pavyzdžiai iš senųjų raštų: *dokly duomi* SD 72 “duoklę duomi”, *aſch iemus dūmi ambiina giwenima* BP II 83 “Aš jiemus duomi amžiną gyvenimą”, *galwa sawa dūmi uþu awis mana* BP II 74 “Galvą savo duomi užu avis mano”, *dükem nauie tikra Dwaſe* BP II 301 “Duokem (duok mi) naują tikrą dvasią”, *padūmi ing twirtas rākas tawos ƀwęczeušios meiles* DK 180–181 “Paduomi į tvirtas rankas tavos švenčiausios meilės”.

Tokijų pavyzdžių rasime ir mūsų kalbininkų darbuose. Nemažai jų esama ir J.Jablonskio raštuose: *duokiam* (duokia + mi, t.y. duokiam) *duonos kąsnelj* Kv (J. Jabl.), *tylék, vaikeli, tuoj duonelés duosiuot* (duosiu tau) (J.Jabl 1957: 256), *paskum ir savo veidą pamirodē* (parodē man), *dantj svembiam, dantj geliam*

* Nuoširdžiai dékoju doc. dr. V.Vitkauskui už pasiūlytą temą bei pagalbą rašant straipsnelį (žemėlapio sudarymą ir transkripcijos sutvarkymą).

(svembia man, gelia man) (J. Jabl 1957: 255–256).

Profesoriaus Z. Zinkevičiaus teigimu (Zinkevičius 1966: 300), keletas panašių pavyzdžių yra pateikta K. Jauniaus Lietuviai kalbos gramatikoje. Galima būtų paminėti tokius sakinius: *suspaukiam* (= suspauskim) galvelę “сожми мне головушку”, *dantj skaudam* “у меня болит зуб”, *ar dantj skaudat?* (= skauda tau) “болит у тебя зуб?”, *tylēk, rykštę paimsiuot* (= paimsiu tau) “молчи, возьму тебе розы” (Zinkevičius 1966: 300–301). F. Kuršaičio manymu (KGr 1876: 299), tokios formos Prūsų lietuviams buvo žinomas iš senųjų giesmynų, o gyvojoje kalboje beveik nebevartojamos. Vis dėlto pietų žemaičiai varniškiai, laukoviškiai, kvėdarniškiai, švékšniškiai, žvingiškiai, pajūriškiai ir kiti seni tų kraštų žmonės dar kartais pasako būsimojo laiko I asmens formas su priaugisiu *t* (<*t*) arba gretutines (esam.l. I asm.) formas, net prie veikiam. rūšies dalyvio prideda tą *-t* (<*t*) (*bōvāu os'ek'ëšos'ít* “бувава узькишуси”, *bōvā žad'ëjos'ít* “буваја јадејуси”). Tai netekės reikšmės datyvas.

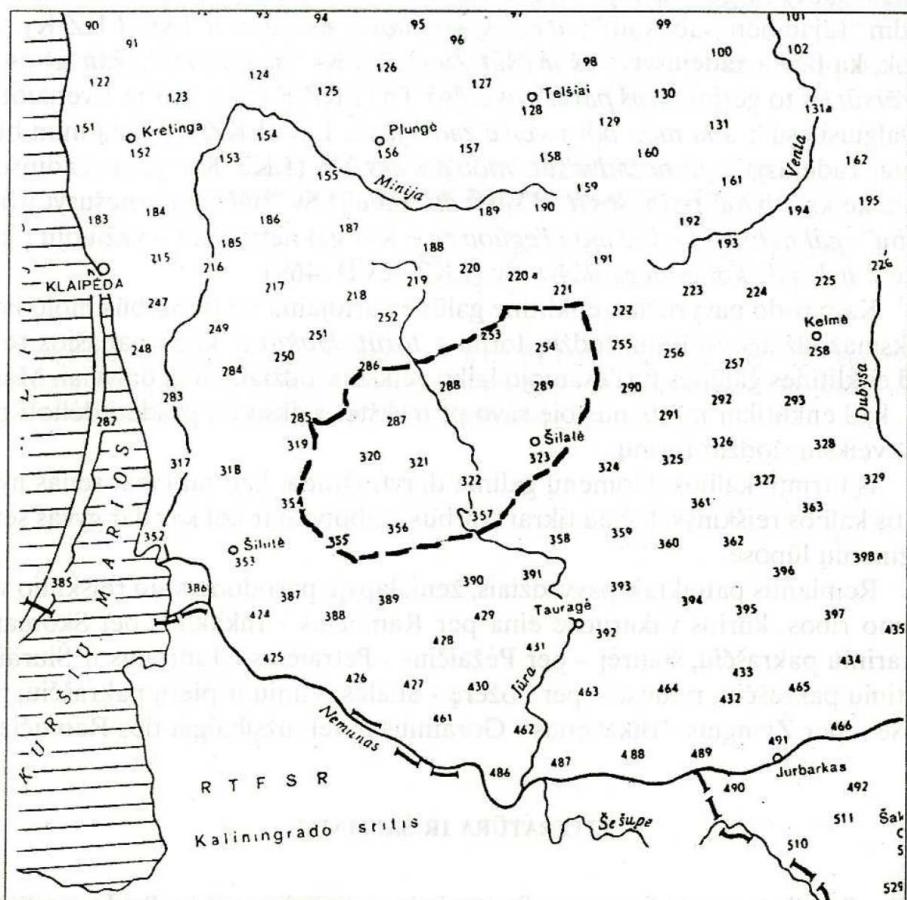
Prof. V. Grinaveckis teigia, kad jo tarmėje (apie Laukuvą) tiesioginės nuosakos būsimojo laiko veiksmažodžiai I ir II asmenų galūnėse dažnai tariami su *t* gale, ir pateikiami tokie sakiniai: *d'ërpsût špuok'ë.n'ë* ~ dirbsuot špokinę “dirbsiu inkilą”; *æsût nòm'ñ* ~ eisuo numien “eisiu namo”; *važ'úsût i š'elāl'ë* ~ važiuosuot (“važiuosiu”) į Šilalę; *v'ërsût v'eč'ër'ë pôtra* ~ virsuot (“virsiu”) večerei putrą; *ar ès'ít'i jéž'era* “ar eisyt (“eisi”) į ežerą”; *a dûs'ít mon p'ítos* ~ ar duosyt (“duosi”) mun pietus; *je jîes'ít, gâus'ít* ~ jei ésyti (“ési”), gausyt (“gausi”) (Grinaveckis 1960: 109). Pirmasis būsimojo laiko asmuo su galūne *t* vartojamas dažniau negu antrasis.

Kartais *t* tariamas ir kitų veiksmažodžio formų gale, pvz.: *ožb'ëškas bōv'âu os'ek'ëšos'ít* ~ už bliuskos (“palaidinukės”) buvau užsikišusyt [nosinę] (Grinaveckis 1960: 109).

Manoma, kad minėtų veiksmažodžių galūnės *t* yra enklitinio įvardžio *ti* (tau) naudininko liekana. Nustojęs savo reikšmės, *ti* suaugo su veiksmažodžio I asmeniu ir imtas laikyti galūne. Vėliau *t* pagal pirmojo asmens analogiją imta dėlioti ir prie antrojo asmens veiksmažodžių galūnių.

Kartais, mano turimais duomenimis, jis pridedamas ir prie kitų veiksmažodžio formų. Dažnai jis būna suaugęs su esamojo laiko pirmojo asmens veiksmažodžių galūne, pasitaiko, kad būna priaugęs netgi prie dalyvių galūnių. Visa tai galėtų įrodyti ir mano bei iš kitų gretimų žemaičių tarmių užrašyti pavyzdžiai, (dalis jų paimta iš LKŽ kartotekos, kita dalis jų užrašyta dr. V. Vitkausko). Štai jie: *bûsût naž'ënos nuv'erč'au juč'as Pj* (LKŽ K) “būsuot nežinas – nuverčiau juokais”; *kön dar'is'ít Šv* “как дарыши?”; *kön p'ërk's'ít torgū Šv* “как пиркши тургуо?”; *mös'iët tor'ies'ít t'ik p'ëñ'ingū, ka tûok'os dal'ik'os p'ërkal'ûo-jë Šv* (LKŽ K) “turbūt turėsyti tiek piningų, kad tokius dalykus pirkalioji?”; *ka to l'iëks'ít pro dor'ës Grdm* “kad tu lėksyt pro duris”; *kàž'ë ar aš tâu it'ëksût Šv* “каzin аш тау иткисуот?”; *dâ nû galvûos tabl'ieč'ø törüt Kv* (LKŽ K) “dar nuo galvos tablečių turuot”; *lâukût lâukût, vo ànûo jau nàb'ëe* (miręs) Šv “laukuot

**Veiksmažodžių formų *mi*, *ti* paplitimo žemėlapis
pietų žemaičiuose (dūnininkai)**

Gyvenamujų vietų, iš kurių rinkta medžiaga, sąrašas

- 286 – Judrénai (Klaipėdos r.)
- 288 – Kvédarna (Šilalės r.)
- 254 – Laūkuva (Šilalės r.)
- 322 – Pajūris (Šilalės r.)
- 289 – Šiaūduva (Šilalės r.)
- 323 – Šilälė
- 285 – Švékšna (Šilalės r.)
- 321 – Teneniai (Šilalės r.)
- 356 – Vainūtas (Šilalės r.)
- 357 – Žviīgiai (Šilalės r.)

laukuot, o ano jau nebéra”; *iš'p'erso, e ž'enūosít* Jdr (LKŽ K) “išpersiu (kaili), ir žinosyt”; *tòrût m'iž'o, kvičū* Šv “turuot miežių, kviečių”; *važ'ūsût i torgo* Šv “važiuosuot į turgų”; *āsût pas rāib'e* Šv “eisuot pas Raibį”; *tujau b'ēnksût s'ūt'e* Grdm “tujau bengsuot siuti”; *at'edûk, kçon bovâ žad'iejos'it* Lkv (LKŽ K) “atiduok, ką buvai žadėjusyt”; *aš in'ësût Žv* (LKŽ K) “aš įnešuot”; *kan aš eš juo iš'v'ërsût* (iš to gérimo), *aš pavâlg'os'e èsò* Tn (LKŽ K) “ką aš iš jo išversuot, aš pavalgiusi esu”; *ànà mòn bôvâ s'èn'ë žad'iejos'it* Lkv (LKŽ K) “ana mun buvo seniai žadėjusyt”; *je nežad'in'sût, mòn'ë k'ëks* Vn (LKŽ K) “jei nežadinsuot, muni keiks”; *būoč' parnâšos'it iš sôs'iedø* (tūbeli) Šv “būčiau parnešusyt iš kaimynų”; *gâl nabràsût – važ'újo i l'egûon'en'e* Kv “gal nebrasuot – važiuoju į ligonię”; *lîsk lîsk, kol uodegą ikišyt* Šv (LKŽ XVII 469).

Kaip rodo pavyzdžiai, enklitinė galūnė vartojama ne tik su būsimojo laiko veiksmažodžiais. Veiksmažodžių formos *tòrût, lâukût* ir kitos panašios rodo, kad enklitives galūnes turi esamojo laiko veiksmažodžiai, netgi dalyviai. Manoma, kad enklitikai *mi, ti*, nustoję savo pirmykštės reikšmės, pradėti dėlioti prie kitų veiksmažodžio formų.

Iš turimų kalbos duomenų galima daryti išvadą, kad tai labai senas nykstantis kalbos reiškinys, tačiau tikrai svarbus kalbotyrai ir kol kas dar gyvas senųjų žmonių lūpose.

Remiantis pateiktais pavyzdžiais, žemėlapyje parodomos šio reiškinio varojimo ribos, kurios vakaruose eina per Ramučius - Inkaklius bei Skomantų vakarinį pakraščiu, šiaurėj – per Péžaičius - Petraičius - Judrénus ir Šiuraičių pietiniu pakraščiu, rytuose – per Požerę - Šilalės rytiniu ir pietų pakraščiu, pietuose – per Žvingius - Bikavėnus - Gorainius ir vėl užsibaigia ties Ramučiais.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

BP II – *Postilla tatai esti Trumpas ir Prastas Ischguldimas Evangeliu...* Per J a n a B r e t k u n a... Karaliauciu... 1591. I ir II dalis.

DK – *Katechismas arba moksłas kiekwienam krikszionii priwalvs.* Parasztas per D. Iakovba Ledesma Theologa Societatis IESV. Ižgulditas iž Lięžuwio Lankiszko ing Lietuwiszka per Kuniga M i k a ł o j u D a u g s z a Kánonika Žemaicziu. Izspáustas Wilniue... 1595.

G r i n a v e c k i s V. 1960: Šiaurės vakarų dūnininkų tarmių fonetinės ypatybės ir jų raida. – *VVPI Mokslo darbai, Lietuvių kalba ir literatūra* 11, 41–110.

G r i n a v e c k i s V. 1957: Šiaurės vakarų dūnininkų tarmių vokalizmas. Balsiai a, e. – *VVPI Mokslo darbai* 3, 161–174.

H e r m a n n S. 1926: *Litauische Studien*, Berlin.

J.Jabl-Jabloniskis J. Rinktiniai raštai 1, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957.

J o n i k a s P. 1939: *Pagramančio tarmė*, Kaunas: Švietimo ministerijos knygų leidimo komisija.

KGr – *Grammatik der litauischen Sprache von F r i e d r i c h K u r s c h a t*, Halle a. S., 1876.

LKŽ I-II – *Lietuvių kalbos žodynai* 1, Vilnius, 1941; 2, Kaunas: Valstybinė enciklopedijų, žodynų ir mokslinės literatūros leidykla, 1947.

LKŽ XVII – *Lietuvių kalbos žodynai* 17, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.

- LKŽ K – “Lietuvių kalbos žodyno” kartoteka.
- S a l y s A. 1992: *Raštai* 4, Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija.
- SD – S i r v y d a s K. 1713: *Dictionarium trivm lingvarum*, In usum Studiosae Iuventutis, Avctore... Constantino Syrwid... Qwinta editio... Vilnae... M DCC XIII... (žodyno penktasis leidimas).
- S t a n g Ch. S. 1966: *Vergleichende Grammatik der Baltischen Sprachen*, Oslo [ir kt.].
- Z i n k e v i č i u s Z. 1966: *Lietuvių dialektologija*, Vilnius: Mintis.

THE USAGE OF THE ENCLITIC VERB FORMS *mi*, *ti* IN SOME DIALECTS OF SOUTHERN SAMOGITIAN

Summary

The paper analyses a very old phenomenon of the Lithuanian language - the enclitic verb forms *mi*, *ti* and their usage in old writings and the Southern Samogitian (*dūnininkai*) dialect. Appended is a map indicating the spread of these forms.

THE PAPER ANALYSES THE ENCLITIC VERB FORMS *mi*, *ti* AND THEIR USAGE IN OLD WRITINGS AND THE SOUTHERN SAMOGITIAN (*dūnininkai*) DIALECT. APPENDED IS A MAP INDICATING THE SPREAD OF THESE FORMS.